

ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ З РІЗНИМ ТИПОМ ЛОКУСУ КОНТРОЛЮ І РІЗНОЮ УСПІШНІСТЮ**Мирослава Філоненко**

Київ

Розглянуто феномен локусу контролю, висвітлено його типологію й особливості, а також здійснено теоретико-аналітичний огляд взаємозв'язку навчальної успішності та властивостей особистості із типом локусу контролю. Встановлено мету, яка полягає у практичному вивченні взаємозв'язку між інтернальним та екстернальним локусом контролю, навчальною успішністю та властивостями особистості. Наведений аналіз можливостей використання новітніх прогресивних технологій з метою підвищення успішності навчання і особистісного становлення студентів-медиків. Впровадили адаптивно-динамічне навчання студентів за технологією проблемного навчання, суть якого полягає у створенні проблемних ситуацій (ситуаційні задачі), через впровадження навчальних курсів: навчальних дисциплін «Науково-дослідницька діяльність студентів», «Психологія спілкування»; навчальні тренінги: «Розвиток комунікативних навичок у майбутніх лікарів», «Психолого-педагогічний супровід розвитку майбутніх лікарів у системі компетентнісного підходу до навчання».

Ключові слова: локус контролю, особистісне становлення, студент-медик.

Постановка проблеми. Вищий медичний навчальний заклад виступає інституційним механізмом особистісного розвитку майбутнього лікаря, рушійною силою якого є суперечності між постійно зростаючими вимогами суспільства до процесу навчання, рівнем ставлення студентів до учіння як до провідної діяльності, що створює підстави не тільки для особливого положення молоді людини в навчанні, але і для оволодіння іншими можливостями, ролями і домаганнями. З погляду вікової психології, у студентському віці змінюються риси внутрішнього світу і самосвідомості, еволюціонують і перебудовуються психічні процеси і властивості особистості, змінюється емоційно-вольовий устрій життя. Основним новоутворенням у студента є усвідомлення себе суб'єктом професійної діяльності, тому він повинен бути зацікавленим у особистісному становленні та самовдосконаленні.

Така особистість повинна уміти адекватно сприймати зміни у суспільному житті, проявляти свідому активність, спрямовану на приведення внутрішніх резервів у відповідність до зовнішніх умов. Студент-медик має сформувати у собі такі якості особистості, які дозволять йому стати успішним лікарем. Як уже зазначалося у попередніх розділах, період навчання у вищому медичному навчальному закладі пов'язується з перебудовою психічних процесів та емоційно-вольової сфери, розвивається свідомість, самосвідомість, формується цілеспрямоване регулювання стосунків із навколишнім середовищем і його учбовою діяльністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У нашому дослідженні ми будемо послуговуватися поняттям «тип локусу контролю». Локус контролю – це характеристика вольової сфери людини, яка відображає її здатність приписувати відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім чинникам або власним здібностям і зусиллям (внутрішнім чинникам). Локус контролю (лат. locus – місце та controle – перевірка) виступив базовим поняттям теорії соціального наuczіння американського психолога Дж. Роттера (2000, р.123) [1]. На його думку, слід розрізняти людей між собою у відповідності до того, де вони локалізують контроль над значущими для себе подіями, приписують відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім силам (екстернальним) або приписувати відповідальність власним здібностям і зусиллям (інтернальним). У першому випадку людина впевнена, що її успіхи чи невдачі є результатом таких зовнішніх сил як доля, щасливий випадок, везіння, випадковість та ін. Таких людей називають екстерналами. У іншому випадку людина вважає, що події, які з нею відбуваються залежать від її особистісних якостей і є результатом її власної діяльності. За будь-яких обставин вона не буде виправдовувати себе за допущені помилки чи невдачі. Це люди – інтернали. Належність людини до того чи іншого типу

локалізації контролю чинить вплив на різноманітні характеристики її психіки чи поведінки.

Теоретичний аналіз літературних джерел у галузі соціально-психологічних досліджень (Ksenofontova 1999, р. 103-114) дозволив визначити властивості особистості з інтернальним та екстернальним локусом [3].

Таблиця 1

Характеристика властивостей особистості у залежності від типу локусу контролю

Особи з типом локалізації	Якості особистості
Екстернали	тривожність
	депресивність
	невпевненість у собі, своїх силах
	намагання вкотре відкласти здійснення своїх намірів
	емоційна нестабільність
	часте виникнення психологічних та психосоматичних проблем
	схильність до фрустрації, стресів, розвитку неврозів
	неефективний самоконтроль
	безвідповідальність
Інтерналі	відповідальність та активність
	успішність у навчанні
	емоційна стабільність
	внутрішня вмотивованість
	послідовність у своїй поведінці
	наполегливість та рішучість
	впевненість у собі
	чіткість усвідомлення сенсу і мети в житті
усвідомлення далекої та близької перспективи розвитку	

За даними сучасних досліджень, рівень локусу контролю також впливає на успішність навчання. Так, А. Збанацька (2007, р. 16) у своєму дисертаційному дослідженні визначає та підтверджує вплив локусу контролю на успішність студентів [2].

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у вивченні взаємозв'язку між інтернальним та екстернальним локусом контролю, навчальною успішністю та властивостями особистості. Проаналізувати можливості використання новітніх прогресивних технологій з метою підвищення успішності навчання і особистісного становлення студентів-медиків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Локус контролю є надзвичайно важливою характеристикою особистості сучасного студента, а його рівень має вплив на здійснення ним різних дій у процесі життєдіяльності, а також на їх успішність та ефективність. Таким чином, тип локусу контролю впливає як на якості особистості, а відтак, і на успішність, у наслідок чого може з'явитися ризик погіршення ситуації в учінні. Під локусом контролю успішності будемо розуміти якість, яка характеризує схильність студента-медика приписувати відповідальність за результати успішності у навчанні зовнішнім силом (екстернальний або зовнішній локус контролю) або власним здібностям та зусиллям (інтернальний чи внутрішній локус контролю).

У наше дослідження було включено методика вивчення рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера (адаптація Е. Бажина) (Bodalev 2000, р. 345) [1]. Дана методика полягала у з'ясуванні типу локусу контролю у майбутніх лікарів до учіння та визначити психологічні особливості успішного у навчанні студента, задля організації адаптивно-динамічного навчання студентів-медиків.

Метою проведеного дослідження у нашій роботі є виявлення взаємозв'язку рівня успішності досліджуваних студентів із рівнем їх суб'єктивного контролю. Отже, завданнями проведеного дослідження було:

- 1) визначити успішність студентів;

- 2) визначити рівень суб'єктивного контролю студентів;
- 3) дослідити кореляційний зв'язок між отриманими рівнями.

Узагальнення та інтерпретація отриманих результатів усіх опитуваних проводилися у кілька етапів.

1. Визначення успішності студентів. Дослідження успішності студентів відбувалося на основі навчальної документації цих же студентів. Визначалася успішність за результатами заліково-екзаменаційних відомостей 3 курсу навчання у вищому медичному навчальному закладі. Це періоди у навчальному процесі, коли студенти пройшли стадію адаптації, у них сформовані навички самоорганізації, професійного самоусвідомлення, формується професійна ідентифікація, у процесі ознайомлення з фаховими дисциплінами, а за результатами навчання можна розподілити студентів на п'ять груп.

Узагальнений досвід дослідження категорії успіху показує, що успіх визначають активність, воля, діяльність, ціле покладання, що є необхідною його передумовою (К. Абульханова-Славська, Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе та ін.). У зарубіжній психології тема успіху розглядалась як психологами гуманістичного напрямку (К. Роджерс, А. Маслоу) і пов'язувалась ними з проблемою самореалізації та задоволення базових потреб, так і психологами-практиками (Р. Бендлер, Д. Грюндер та ін.), що бачать у ньому вміння людини володіти найрізноманітнішими психотехнологіями. Успішність студента постає у єдності адаптаційних, педагогічних та самоактуалізованих процесів. Адаптаційні процеси тісно пов'язані з «абсолютною» успішністю (Bodalev 2007) [1], яка відповідає педагогічним вимогам та враховує порівняння з іншими студентами. Враховуючи академізм і фундаментальність навчальних предметів, що вивчаються студентами, при оцінці ефективності і результативності їх навчальної діяльності застосовується так само термін «академічна успішність» (В. Аверін, А. Реан, С. Смірнов, В. Якунін та ін.). Крім того, теоретичне вивчення проблеми успішності дає змогу говорити про підміну поняття «успішний студент» поняттям «встигаючий студент», що, по суті, стимулює прагнення тих, що навчаються домагатися учбових цілей за всяку ціну (Shabalina 2009) [6].

Незважаючи на малодослідження проблеми успішності, ми виділяємо п'ять груп. Перша група (I) – «успішні» студенти, які, за традиційною системою навчання, отримали оцінки «відмінно» з профільних дисциплін. Навчальна діяльність для них – необхідний шлях до хорошого опанування обраної професії. Вони відмінно вчать з усіх предметів навчального циклу. Інтереси цих студентів зачіпають широке коло знань, ширше, ніж передбачено програмою. Вони активні в усіх сферах навчальної діяльності.

Друга група (II) – «умовно успішні» студенти, що отримали оцінки «відмінно» і «добре» за описаними вище критеріями. Для цієї групи характерне захоплення багатьма видами діяльності, але їм швидко набридає глибоко вникати в суть тих або інших навчальних предметів. Тому вони іноді обмежуються поверхневими знаннями. Як правило, відмінно вчать, але отримують іноді добрі оцінки з предметів, які їх не цікавлять.

Третя група (III) – студенти з середнім показником успішності. До третьої групи належать студенти, які навчаються на «відмінно», «добре» і «задовільно». Опанування знань і вся їхня діяльність обмежуються вузькопрофесійними рамками. Для цієї групи студентів характерне цілеспрямоване, вибіркоче опанування знаннями, і тільки необхідних (на їх думку) для майбутньої професійної діяльності. Вони багато читають додаткової літератури, глибоко вивчають спеціальну літературу, ці студенти добре і відмінно навчаються з предметів, пов'язаних із своєю спеціальністю, але не виявляють належної цікавості до суміжних наук і дисциплін навчального плану.

До четвертої групи (IV) належать «встигаючі студенти», які навчаються на «задовільно», але систематично відвідують навчальні заняття, однак не виявляють цікавості до яких-небудь видів навчальної діяльності і дисциплін навчального плану, оскільки їх професійні інтереси ще не сформовані.

До п'ятої групи належать «неуспішні» студенти, ледарі та випадкові. У ВНЗ вони прийшли за наполяганням батьків або «за компанію» з товаришем, або для того, щоб не йти працювати і не потрапити в армію. До навчання ставляться байдуже, постійно

пропускають заняття, мають «хвости», їм допомагають товариші, і частенько вони дотягують до диплома.

Таблиця 2

Розподіл вибірки у групи

№ групи	Кількість студентів	%
1 група	2	4
2 група	27	54
3 група	11	22
4 група	8	16
5 група	2	4
Разом	50	100

2. Визначення локус суб'єктивного контролю. Визначення локусу суб'єктивного контролю усіх опитуваних студентів у кількості студентів (табл. 3). Для проведення дослідження ми використали тест-опитувальник, розроблений Є. Бажиним на основі шкали локусу контролю Дж. Роттера.

Локус контролю, характерний для людини, є універсальним стосовно будь-яких типів подій і ситуацій, з якими їй доводиться стикатися. Один і той же тип контролю проявляється як у разі невдач, так і в разі досягнень, причому це спостерігається в різноманітних сферах життєдіяльності суб'єкта.

На першому етапі дослідження ми розглянули рівень інтернальності студентів з різною успішністю за допомогою методики вимірювання рівня суб'єктивного контролю.

Таблиця 3

Результати за тестом-опитувальником

Кількість студентів	Інтерналі	%	Екстернали	%
50	31	62 %	19	38%

Можна припустити, що у загальному випадку екстернальний локус-контроль формує орієнтацію на стан, а інтернальний – орієнтацію на результат. Результати дослідження показали, що у групі переважає інтернальна спрямованість. Вона виражена у 62 % від усіх студентів. Екстернальна спрямованість виражена у 38 % студентів.

Виявлено загальна тенденція, що дозволяє стверджувати, що інтерналі більш успішні в навчанні і мають більш збалансованою системою саморегуляції. Останнє пояснюється приписуванням відповідальності інтернальним показниками (зусилля і здібності) у ситуації успіху і екстернальним (трудність завдання і випадок) – у випадку невдачі.

Таким чином, більшість студентів схильні приписувати відповідальність за події з ними власній активності. Вони вважають, що результати діяльності і значущі події їхнього життя слабо залежать від зовнішніх сил.

Інтернальність – екстернальність – це два полюси локалізації контролю над значущими для особистості подіями, які відбуваються в житті та діяльності. Локус контролю як риса особистості пов'язує між собою почуття відповідальності, усвідомлення людиною сенсу її життя, готовність до активності. Характерний для індивіда локус контролю (інтернальний - екстернальний) – транситуативний і характеризує поведінку особистості і при досягненнях, і при невдачах у будь-яких сферах життєдіяльності. Все це дає підстави віднести інтернальність-екстернальність до найважливіших рис особистості.

Таблиця 4

Порівняння локус суб'єктивного контролю студентів до адаптивно-динамічного навчання

№ групи	Кількість студентів	Рівень успішності	Тип контролю			
			інтернальний		екстернальний	
1 група	n = 2	високий	n = 2	4 %	-	-
2 група	n = 27		n = 17	34 %	n = 10	20 %
3 група	n = 11	середній	n = 9	18 %	n = 2	4 %
4 група	n = 8		n = 3	6 %	n = 5	10 %
5 група	n = 2	низький	-	-	n = 2	4 %
Усього	n = 50		n = 31	62 %	n = 19	38 %

Таблиця 5

Порівняльний аналіз з метою виявлення динаміки розвитку особистісного якостей студентів

Рівень успішності	Параметри	Тип локусу контролю	Психологічні характеристики особистісних якостей
Високий	Повно та ґрунтовно засвоїв всі теми навчальної програми вміє вільно та самостійно викласти зміст всіх питань програми навчальної дисципліни, розуміє її значення для своєї професійної підготовки, повністю виконав усі завдання кожної теми та поточного модульного контролю в цілому	Інтернальний	Високий рівень сприймання, уявлення, пам'яті, мислення, уваги, розвинені пізнавальні можливості; стійка схильність до обраної професії
Середній	Засвоїв лише окремі теми робочої програми. Не вміє вільно самостійно викласти зміст основних питань навчальної дисципліни, окремі завдання кожної теми модульного контролю не виконав	Інтернальний	Достатній рівень сприймання, уявлення, пам'яті, мислення, уваги, розвинені пізнавальні можливості; схильність до обраної професії
Достатній	Засвоїв лише окремі питання навчальної програми. Не вміє достатньо самостійно викласти зміст більшості питань програми навчальної дисципліни. Виконав лише окремі завдання кожної теми та модульного контролю в цілому	Екстернальний	Низький рівень сприймання, уявлення, пам'яті, мислення, уваги, розвинені пізнавальні можливості; не мають схильності до обраної професії

Висновки. Ми розробили процедуру та інструментарій розвитку інтернального локусу контролю, які у вигляді окремого блоку введені до навчальної моделі

професійного навчання студенті-медиків. Метою розробки та організації такого адаптивно-динамічного навчання полягає у створенні методичної системи навчання, яка створила психолого-педагогічні умови, що дозволяють управляти учінням студентів, створювати атмосферу успіху для їх особистісного розвитку. Саме така методична система впроваджена нами у навчальний процес, створює умови для особистісного становлення майбутнього лікаря.

Під час проектування цілісного адаптивно-динамічного процесу ми враховували приховані потенційні можливості формування всіх компонентів професійної компетентності. Запропоноване нами експериментальне навчання передбачає активне втручання у процес підготовки майбутніх фахівців та перевірку впливу педагогічного супроводу дидактичними засобами і засобами навчальних тренінгів.

Основною технологією навчання студентів застосували технологію проблемного навчання як ключового у розвитку психологічних особистісних структур майбутнього лікаря, сутність якого полягає в тому, що у процесі навчання створюються проблемні ситуації (ситуаційні задачі). Для розв'язання ситуаційних задач необхідна сукупність навчально-дослідницьких умінь та навичок, які сприятимуть вирішенню професійних проблем.

У цілому прагнули організувати педагогічний супровід таким чином, щоб:

– забезпечити цілісність педагогічного впливу на особистісне становлення майбутнього лікаря;

– перевірити обґрунтовані психолого-педагогічні умови особистісного становлення майбутнього лікаря;

– з'ясувати ефективність моделі становлення майбутнього лікаря дидактичними засобами на навчальних заняттях та навчальними тренінгами у процесі навчання.

Адаптивно-динамічне навчання було впроваджено через: елективний курс «Науково-дослідницька діяльність студентів»; навчальну дисципліну «Психологія спілкування»; навчальні тренінги «Розвиток комунікативних навичок у майбутніх лікарів», «Психолого-педагогічний супровід розвитку майбутніх лікарів у системі компетентнісного підходу до навчання».

Використовуючи спеціальні навчальні вправи, ми озброїли їх прийомами роботи над собою для розвитку інтернальності. Достатньо висока мотивація студентів-медиків щодо розвитку інтернального локусу контролю, їхня зацікавленість у самовдосконаленні, особистісному зростанні, поліпшенні якості власного життя та діяльності дає позитивні наслідки.

Таблиця 6

Порівняння локус суб'єктивного контролю студентів після адаптивно-динамічного навчання

№ групи	Кількість студентів	рівень успішності	До експерименту				Після експерименту			
			інтернальний		екстернальний		інтернальний		екстернальний	
1 група	n = 2	високий	n = 2	4 %	-	-	n = 2	4 %	n = 2	4 %
2 група	n = 27		n = 17	34 %	n = 10	20 %	n = 17	34 %	n = 5	10 %
3 група	n = 11	середній	n = 9	18 %	n = 2	4 %	n = 9	18 %		
4 група	n = 8		n = 3	6 %	n = 5	10 %	n = 3	6 %	n = 2	4 %
5 група	n = 2	низький	-	-	n = 2	4 %	-	-	n = 10	20 %
Усього	n = 50		n = 31	62 %	n = 19	38 %	n = 31	62 %	n = 19	38 %

Перспективи подальших досліджень. Підвищення індивідуальних показників

локусу інтернальності студентів-медиків сприяє їх професійному та особистісному становленню. Результати вхідного і вихідного діагностувань студентів-медиків вказують на високу результативність застосованого адаптивно-динамічного навчання, зокрема щодо підвищення інтернальності, що передбачає подальше практичне впровадження в освітній процес.

Література:

1. Бодалев А. А. Общая психодиагностика / А. А. Бодалев, В. В. Столин, В. С. Аванесов. – М. : Издательство «Речь», 2000. – 440 с.
2. Збанацкая А. Б. Личностные характеристики студентов вуза как основа индивидуального стиля учебной деятельности : автореф. дисс. канд. психол. наук: 19.00.07 / А. Б. Збанацкая. – М., 2007. – 18 с.
3. Ксенофонтова Е. Исследование локализации контроля личности – новая версия методики УСК / Е. Ксенофонтова // Психологический журнал. – 1999. – № 2. – С. 103-114.
4. Максименко С. Д. Психологія учіння людини : генетико-моделюючий підхід : монографія / С. Д. Максименко. – К. : Видавничий дім «Слово», 2013. – 592 с.
5. Максименко С. Д. Педагогіка вищої медичної освіти / С. Д. Максименко, М. М. Філоненко. – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 288 с.
6. Шабалина М. Р. Педагогические условия повышения академической успешности студентов : автореф. дис. канд. пед. наук / М. Р. Шабалина. – М., 2009. – 26 с.

References:

1. Bodalev A. A. Obshchaia psikhodiagnostika / A. A. Bodalev, V. V. Stolin, V. S. Avanesov. – M. : Yzdatelstvo «Rech», 2000. – 440 s.
2. Zbanatskaya A. B. Lichnostnye kharakteristiki studentov vuza kak osnova individualnogo stilia uchebnoi deiatelnosti : avtoref. diss. kand. psikhol. nauk: 19.00.07 / A. B. Zbanatkaia. – M., 2007. – 18 s.
3. Ksenofontova E. Issledovanie lokalizatsii kontrolya lichnosti – novaia versiiia metodiki USK / E. Ksenofontova // Psikhologicheskii zhurnal. – 1999. – № 2. – S. 103-114.
4. Maksimenko S. D. Psykholohiia uchinnia liudyny : henetyko-modeliuiuchy pidkhd : monohrafiia / S. D. Maksymenko. – K. : Vydavnychy dim «Slovo», 2013. – 592 s.
5. Maksimenko S. D. Pedahohika vyshchoi medychnoi osvity / S. D. Maksymenko, M. M. Filonenko. – K. : «Tsentr uchbovoi literatury», 2014. – 288 s.
6. Shabalina M. R. Pedagogicheskie usloviia povysheniia akademicheskoi uspeshnosti studentov : avtoref. dis. kand. ped. nauk / M. R. Shabalina. – M., 2009. – 26 s.

Рассмотрен феномен локуса контроля, освещены его типология и особенности, а также осуществлено теоретико-аналитический обзор взаимосвязи учебной успеваемости и свойств личности с типом локуса контроля. Установлена цель, которая заключается в практическом изучении взаимосвязи между интернальным и экстернальным локусом контроля, учебной успеваемостью и свойствами личности. Проведен анализ возможностей использования новейших прогрессивных технологий с целью повышения успеваемости и личностного становления студентов-медиков. Внедрили адаптивно-динамическое обучение студентов по технологии проблемного обучения, суть которого заключается в создании проблемных ситуаций (ситуационные задачи), через внедрение учебных курсов: учебных дисциплин «Научно-исследовательская деятельность студентов», «Психология общения»; обучающие тренинги: «Развитие коммуникативных навыков у будущих врачей», «Психолого-педагогическое сопровождение развития будущих врачей в системе компетентного подхода к обучению».

Ключевые слова: локус контроля, личностное становление, студент-медик.

We consider the phenomenon of locus of control, his typology highlights and features, as well as conducted theoretical and analytical review of the relationship of academic achievement and personality traits of type locus of control. Established goal, which is to study the relationship between practical and internal and external locus of control, academic success and personality traits. The above analysis capabilities using the latest advanced technologies to improve the success of training and personal development of medical

students. Possibilities of using new advanced technologies to improve the success of training and personal development of medical students. Introduced dynamic adaptive-learning technology problem-based learning, the essence of which is that the learning process created problem situations (case studies) through study courses: «Scientific Research Students», «Psychology of communication», trainings «Development of communication skills in the future doctors», «Psycho-pedagogical support of future doctors in the system of competence-based approach to learning».

Key words: locus of control, personal development, a medical student.